

A rablás megvalósításának körülményei

Az elmúlt években Magyarországon a bűnözés igen jelentős változáson ment át. Nemcsak kvantitatíve emelkedett igen számottevően, intenzitása erősödött, hanem folytatódott az a tendencia, amely az össz-bűnözésen belül a vagyon elleni bűncselekmények arányának további növekedését jelenti; 1988. évben a részvétel 66,3% volt.¹

A legsúlyosabb vagyon elleni bűncselekmény, a rablások száma is emelkedett, amíg 1983-ban 1348, addig 1988-ban 1539 ilyen bűncselekmény vált ismertté.²

Az előidéző okok megismerése, az elkövetésnél meglévő mélyebb összefüggések feltárása érdekében, reprezentációs módszerrel kriminológiai kutatást végeztünk büntetés-végrehajtási intézetben, rablás bűncselekményének elkövetése miatt jogerős büntetésüket töltő felnőttkorú férfi elítéltek körében.

Jelen tanulmányunkban a bűncselekmény végrehajtásának körülményét elemezzük, megkísérelve bemutatni, hogy milyen összetevők idézik-segitik elő a meghatározó jelenségeket, kimunkálva a külső és belső összefüggéseket, a megvalósulás folyamatában meglévő törvényszerűségeket.

I. A BŰNCSELEKMÉNY VÉGREHAJTÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI

1. A bűncselekmény elkövetésének elhatározását befolyásoló tényezők

Kutatásunkban nagy figyelmet fordítottunk a cselekmény elhatározását befolyásoló tényezőkre, mert úgy gondoltuk, hogy a későbbiekben használni tudjuk oksági koncepciónk kialakításában.

Az elhatározást csupán 7,0%-ban motiválta lelki megrázkódtatás. Döntő volt az alkoholfogyasztás, amely az esetek több mint kilenctized (91,0%) részében hatott az elkövetőre a cselekmény elhatározásakor. Elenyésző arányban — 2,0% — adatot nem találtunk.

Az alkoholfogyasztás 87,0%-ban szokásos és csaknem háromötöd (59,0%) részben megszokott mértékű volt. Rendkívüli helyzetben az alkoholfogyasztás 4,0%-ban történt. Az alkoholfogyasztás a szokásos mértéket 32,0%-ban haladta meg.

Az elhatározás közvetlenül a bűncselekmény elkövetése előtt 58,0%-ban, egy-két órával korábban 32,0%-ban és 10,0%-ban egy-két nappal megelőzően jött létre.

Közismert az alkohol gátlásokat feloldó, a visszatartó motívumokat háttérbe szorító hatása. Az alkoholfogyasztás az elkövetők csaknem kilenctized részénél (87,0%) szokásos körülmények között történt, vagyis az elkövetők rendszeresen fogyasztottak szeszes italt.

¹ Tájékoztató a bűnözésről. 1988. év. BM. Adatfeldolgozó és Tájékoztatói Csoportfőnökség és a Legfőbb Ügyészség Titkársága. Bp. 1989. 1. p.

² Tájékoztató a bűnözésről. I. m.: 28—29. p.

Megállapítottuk azt is, hogy az elfogyasztott alkohol mennyisége az esetek több mint felénél a megszokott mértékű volt. A megszokott mérték azonban igen eltérő mennyiséget jelentett, meglehetősen szélsőséges határok között mozgott. Kevés számban előfordultak olyan esetek, amikor a rendszeresen fogyasztott mennyiség okozta befolyásoltság nem haladta meg az egy-másfél ezreléket, de a túlnyomó többség alkoholfogyasztása olyan mérvű volt, amelynek következtében — nem ritkán — az elkövetők alkoholtól közepesen vagy súlyosan befolyásolt állapotba kerültek.

Az egyéni elkövetés, de a csoportosan megvalósított bűncselekmények közvetlen előzménye csaknem minden esetben a békésen és csendesen megkezdett, majd egyre inkább a duhajkodásba torkolló italozás volt. Mint tudjuk, az egyének alkoholtűrő képessége eltérő és egyebek mellett függ az idegi és fizikai állapottól is. Az esetleges fizikai fáradtság vagy idegi labilitás csökkenti az alkohol hatásával szembeni ellenállóképességet, amely nem teszi lehetővé a társadalmi és egyéni kontroll érvényesülését.

Kutatásaink során sok olyan esettel találkoztunk, amikor a vizsgált személy maga is alkoholfogyasztásával magyarázta tettének elkövetését, véleménye szerint alkoholos befolyásoltság hiányában tartózkodott volna a bűncselekmény elkövetésétől.³

2. A bűncselekmény elhatározását kiváltó alapmotivációk

A bűncselekmény irányába ható motiváció kivétel nélkül az anyagi javak megszerzése volt. Az alapmotiváció által kiváltott érzések megoszlása a következő: 45,0%-ban harag, 6,0%-ban félelem, 40,0%-ban megnyugvás és 9,0%-ban egyéb lelki megnyilvánulás lett úrrá az elkövetőn.

A rablás elkövetésének vezérmotívumaként *Rózsa* is az anyagi haszonszerzést jelölte meg. Legtöbb esetben a rablás célja a korábban megkezdett további italozás biztosítása. Az ötlet és az elhatározás döntő többségében az italboltban, illetve más vendéglátóipari egységben születik, amikor az italra szánt pénz elfogy. Az elkövetők rendszerint többen vannak, sok esetben nők is részt vesznek az italozásban, és mindig van közöttük büntetett előéletű személy is.⁴

3. A cselekmény elkövetésének elhatározásában esetleg szerepet játszó visszatérő motívumok

Szükségesnek tartottuk a bűncselekmény elkövetésének elhatározását befolyásoló tényezők feltárása mellett megvizsgálni azt is, hogy felmerültek-e az elkövetők tudatában a cselekmény elkövetése ellenében ható megfontolások, visszatartó motívumok, és ha igen, melyek voltak azok, illetve milyen arányban keletkeztek. Az esetlegesen felmerült visszatartó motívumok meglétét vagy hiányát összevetettük azzal az objektív ténnyel, hogy az elkövető eredeti elhatározását hajtotta-e végre, vagy valamilyen külső, illetve belső impulzus hatására módosította azt. Az esetleges módosítás nem az elkövetés megvalósítására vagy attól való tartózkodásra vonatkozott-e, hanem csupán a végrehajtási módját, idejét, esetleg helyét, avagy a sértett személyének megválasztását befolyásolta.

³ *Rózsa* Jánosnál az „ittas” elkövetők aránya meghaladja az esetek 60,0%-át. Viszont megjegyzi: „Feltehető azonban, hogy ez az arány a valóságban még nagyobb, mert a büntetőeljárások során ezt a körülményt nem mindig derítik fel, s ha egyéb adat nincs és a terhelt az ezzel kapcsolatos kérdésekre nem egyenes választ ad, ilyen irányú bizonyítás ritkán folyik”. Ismerteti *Rózsa* azt is, amíg egyéb közvéleményért felelősségre vont személyek legalább 1,5%-át kötelezik kényszergyógyításra, addig a rablás elkövetőinél az arány 7—8%, *Rózsa* János: A rablásról. OKKri. Bp. 1987. XXIV. k. 104. p.

⁴ *Rózsa*: i. m.: 97—98. p. Vö.: *Vigh—Gönczöl—Kiss—Szabó*: Erőszakos bűncselekmények és elkövetők. Bp. 1973. 274—282. p.

Nem merült fel visszatartó motívum és az eredeti elhatározásnak megfelelően került sor a bűncselekmény végrehajtására az esetek csaknem kilenc-tized részében (89,0%). Visszatartó motívumként egytized részben (10,0%) a büntetéstől való félelem, 1,0%-ban pedig erkölcsi jellegű motívum jelentkezett. Azonban a visszatartó motívumok meglehetősen is eredeti elhatározásának megfelelően valósította meg az elkövető a bűncselekményt.

A bűncselekmény elkövetésének előzményeit összefoglalva megállapíthatjuk, hogy:

— Az egy főre eső évi alkoholfogyasztás — 96,0%-os alkoholt számítva — az utóbbi években tovább emelkedett, mintegy egyötödével nőtt. A rablás bűncselekményénél az alkoholos befolyásoltság alatti elkövetés meghaladta az esetek kilenc-tized részét.

— Az „ittas” elkövetők közül csaknem egyötöd részük volt alkoholista beteg és kétharmad arányban rendszeres alkoholfogyasztó.

— A bűncselekményt kizárólag az ingó dolog megszerzése által motiváltan határozták el és valósították meg.

— Az esetlegesen felmerült visszatartó motívumok nem a cselekmény megvalósítását, csupán a végrehajtás körülményeit befolyásolták.

— A felmerült visszatartó motívumok kialakulását döntően a büntetéstől való félelem alapozta meg.

II. A BŰNCSELEKMÉNY VÉGREHAJTÁSÁNAK HELYE ÉS IDEJE

1. Az elkövetők állandó lakóhelye és az elkövetés földrajzi helye

Feltételeztük, hogy a rablás elkövetésének földrajzi (települési) helye szempontjából kirívó eltérést nem találunk, vagyis a Budapesten, vidéki városokban, illetve a községekben történő elkövetés aránya lényegesen nem divergál. Hipotézisünket döntően arra alapoztuk, hogy mindhárom településfajtán egyaránt megtalálhatók a különböző szórakozóhelyek, vendéglátóipari egységek, ahol az elkövetők és a potenciális sértettek italozása, együttes szórakozása mintegy előfeltétele a bűncselekmény végrehajtásának.

Kutatásunk igazolta fenti hipotézisünket, ugyanis a rablásnak csaknem kétharmad részét (65,0%) Budapesten és vidéki városokban követték el. A részletes megoszlás: Budapesten: 22,0%, vidéki városokban: 43,0%, község: 33,0%, tanya: 2,0%. Figyelemre méltó, hogy a fővároson kívüli elkövetés meghaladja az esetek háromnegyed részét (78,0%).

Igyekeztünk feltárni azt is, hogy az elkövetők állandó lakóhelye és az általuk végrehajtott bűncselekmény földrajzi elkövetési helye milyen megoszlást, összefüggést mutat, vagyis az elkövetők állandó lakóhelyén vagy más földrajzi területen történt-e az erőszakos támadás.

Kutatásaink alapján megállapíthatjuk, hogy az állandó budapesti lakással rendelkezők az esetek csaknem háromnegyed részében (72,7%) a fővárosban követték el a bűncselekményt. Vidéki városban majdnem egyötödük (18,1%), községben 9,2% valósította meg a bűncselekményt. Állandó budapesti lakosok tanyán nem hajtottak végre rablást.

A vidéki városokban lakók aránya a következő: több mint kétharmad részük (68,0%) állandó lakásukkal azonos vagy más vidéki városban, egyenlő — 16,0—16,0%-ban — Budapesten, illetve községben követték el a bűncselekményt.

Az „azonosulás” a községben állandó lakhellyel rendelkezőknél is igen magas. Több mint háromötöd részük (61,5%) községben, 15,3%-ban Budapesten, 17,9%-ban vidéki városban és 5,3%-ban tanyán valósították meg a bűncselekményt. A vizsgálatba bevont személyek közül egy elkövető sem rendelkezett tanyai állandó lakóhellyel.⁵

⁵ Vö.: Vigh: i. m. 78—85. p.

2. Az elkövetés földrajzi és konkrét helye

Az előzőekben azt vizsgáltuk, hogy az elkövetők állandó lakóhelye milyen összefüggésben van az elkövetés helyével. Most rátérünk annak feltárására, hogy az elkövetés földrajzi helyén belül in concreto hol valósult meg a bűncselekmény. A vizsgálat elvégzése előtt azt tételeztük fel, hogy zárt helyen — akár a sértett, akár az elkövető lakásában — kevésszámú esetben, inkább nyilvános helyen jött létre a bűntett.

Vizsgálataink igazolták hipotézisünket, ugyanis nyilvános helyen az esetek csaknem háromnegyed részében (71,0%) valósították meg a bűncselekményt. Az elkövető lakásán 5,0%-ban, a sértett lakásán 20,0%-ban a sértett munkahelyén és egyéb helyen 2,0—2,0%-ban jött létre az erőszakos dologelvétele.

Budapesten több mint négyötöd részben (81,8%) nyilvános helyen (utcán, tereken, parkban, vasúti üzemterületen, erdön, mezőn és járművön), a sértett lakásán 4,5%-ban, a sértett munkahelyén 9,0%-ban és egyéb helyen 4,7%-ban követték el a bűncselekményt.

Vidéki városokban a megoszlás a következő: nyilvános helyen 69,7%, a sértett lakásán 18,6%-ban és az elkövető lakásán 11,7%-ban támadták meg a sértettet.

Községben is a nyilvános helyen történő elkövetés a domináló, az arány több mint az esetek kétharmad része, 69,6%. A sértett lakása volt az elkövetés helye 27,2%-ban és 3,2% egyéb helyen valósult meg a bűncselekmény.

Valamennyi tanyán elkövetett bűncselekmény esetében a sértettet saját lakásán támadták meg.⁶

3. Az elkövetés földrajzi helye és havonkénti megoszlása

Miután megállapítottuk, hogy nem található számottevő eltérés az elkövetés konkrét helye tekintetében a városokban, valamint a községek, illetve a tanyák területén megvalósult bűncselekmények között, feltételeztük azt is, hogy nem mutatható ki lényegi különbözőség a havonkénti megoszlás tekintetében sem.

Hipotézisünk verifikálása vagy kizárása érdekében összehasonlítottuk, miként alakult a megvalósítás gyakorisága az elkövetés földrajzi helye és a havonkénti megoszlás alapján.

Kutatásaink alapján megállapíthatjuk, hogy az elkövetés földrajzi helyétől függetlenül a cselekmények döntően öt hónapra — június, július, október, november és december — koncentrálódnak. Ebben az öt hónapban követték el a bűncselekmények több mint a felét (58,0%). Érdekes viszont, hogy amíg vidéki városokban és községekben az év minden hónapjában jött létre bűncselekmény, addig a fővárosban februárban, augusztusban, szeptemberben és októberben nem történt erőszakos támadás. Tanyán mindössze két hónapban — februárban és szeptemberben — valósult meg a rablás cselekménye.⁷

4. Az elkövetés földrajzi helye és napszak szerinti ideje

Az eddigiekben az elkövetés regionális helyét és havonkénti megoszlását vizsgáltuk. Választ szerettünk volna kapni arra a kérdésre, hogy az elkövetés földrajzi helyszínein a nap mely szakaszában valósultak meg legnagyobb arányban az erőszakos támadások.

Úgy gondoltuk, hogy a bűncselekmény jellegéből adódóan a legfertőzöttebb napszak az este és az éjjel. Kutatásunk igazolta feltételezésünket, az este és az éjjel történő elkövetés

⁶ Vö.: *Vigh*: i. m. 87. p. IV/3. sz. tábla.

⁷ Kutatásunk eredménye nem igazolta a *Vigh J.* által megállapított azon tényt, mely szerint az erőszakos bűncselekményeket döntően a téli évszakban, novembertől februárig követik el. *Vigh*: i. m.: 89. p. IV/4. sz. tábla.

csaknem eléri az esetek háromnegyed részét (73,0%) és amennyiben a hajnali időszakot is idevesszük, meghaladja a négyötöd részt (82,0%). Délután 12,0%-ban, délelőtt és délben 5,0%-ban és reggel 1,0%-ban követték el a bűncselekményt.

Amikor az elkövetés földrajzi helyét a napszakok szerinti megoszlással vetjük egybe, a következő képet kapjuk: Budapesten is döntően este, éjjel és hajnalban jött létre a támadás (81,8%), reggel és délben nem valósult meg a bűncselekmény. Vidéki városokban az arány: este, éjjel és hajnalban 86,0%, délelőtt, délben és délután 14,0%. Vidéki városban reggel nem történt rablás. Községekben is az este, éjjel és a hajnalban történt elkövetés a domináló, a részvétel pontosan az esetek háromnegyed része (75,0%). Reggel, délelőtt és délután 25,0%-ban hajtották végre a bűncselekményt. Tanyán minden esetben este és éjjel támadták meg a sértettet.⁸

5. Az elkövetés ideje havonként és napszakok szerint

Az elkövetés idejének vizsgálatánál igen nagy jelentőséget tulajdonítottunk annak is, hogy az egyes hónapokban mely napszakban legnagyobb az elkövetés gyakorisága, vagyis az időjárási, természeti viszonyok befolyásolják-e és ha igen mennyiben a bűncselekmény megvalósítását. Azt már megállapítottuk, hogy este és éjjel követték el a rablások megközelítően háromnegyed részét (73,0%), és tudtuk azt is, hogy az elkövetés hónapok szerinti megoszlása igen jelentős szóródást mutat annak ellenére, hogy döntően öt hónapra esett a cselekményeknek több mint a fele (58,0%). A most következő összehasonlítás elvégzése előtt azt feltételeztük, hogy a sokáig tartó világos, illetve a késői sötétedés a hónapok, illetőleg évszakok alapján is befolyásolja az elkövetés gyakoriságát.

Az év tizenkét hónapját két részre osztottuk, mégpedig téli és nyári hónapokra attól függően, hogy mettől meddig volt világos, illetve sötét. Így az első — téli — évszakot a januári, februári és márciusi, illetve az október, november, december hónapok alkották, amikor rövidebbek voltak a nappalok és hosszabbak az éjszakák. A másik — nyári — évszakra az áprilistól szeptemberig tartó hónapot vettük, amikor sokáig volt világos, rövidebbek az éjszakák és korán hajnalodott.

Ezek után megállapítottuk, hogy nincs lényeges eltérés a két rész között; a téli hónapok aránya 48,0%, a nyári évszak részesedése 52,0%. Az ún. nyári évszakon belül viszont a június és július részvétele kiugróan magas, az előbbi 13,0%, az utóbbi 14,0%.

A napszak szerinti megoszlás a következő volt: este és éjjel követték el az összes bűncselekmény háromnegyed részét (75,0%). Ismeretes, hogy a téli hónapokban a napos vagy borús időjárástól függően korán sötétedik, s így a délutáni időszakot is hozzávehetjük az előzőkhöz. E szerint viszont már az esetek csaknem kilenczted része (87,0% valósult meg délután, este és éjjel.

Amint már megállapítottuk a nyári hónapokra, áprilistól szeptemberig esett a bűncselekmények több mint fele (52,0%). Ezen időszak alatt este és éjjel valósult meg az esetek majdnem háromnegyed része (73,0%). Amennyiben, hasonlóan a másik évszakhhoz, a délutáni elkövetést is idevesszük, a három napszak alatti elkövetés együttvéve meghaladja az elkövetések négyötöd részét (84,6%).

Napszakok szerint vizsgálva, este és éjjel májustól szeptemberig, öt hónap alatt követték el a fenti napszakokban megvalósított cselekmények több mint kétötödét (41,0%), januártól ápriliséig több mint egynegyedét (27,3%) és októbertől decemberig a fennmaradó 31,7%-ot.

⁸ *Rózsa* szerint: „a rablások 72%-a 15 és 24^h, kb. 40%-a pedig 19 és 24^h között történt” *Rózsa*: i. m.: 95. p. — Egy, a Rendőrtiszti Főiskola által végzett kutatás a következő eredményt hozta: éjjel, este és hajnalban az esetek több mint felét (54,2%), délben és délután pedig csaknem egyharmad részét (32,9%) követték el.

Amennyiben a harmadik legfertőzöttebb napszakot — a délutánt — is idevesszük, az arány a következő: délután, este és éjjel a májustól szeptemberig tartó öt hónap alatt jött létre a fenti három napszakban elkövetett bűncselekmények szintén több mint kétötöde (43,5%), januártól áprilisig a cselekmények csaknem egynegyede (23,6%) és októbertől decemberig csaknem egyharmada (32,9%).

Vizsgálatunk igazolta feltevésünket, ugyanis a téli hónapokban is és a nyári évszakban is döntően este, éjjel, illetve délután követték el a bűncselekmények döntő hányadát.

6. Az elkövetés konkrét helye és napszak szerinti ideje

Az előzőekben azt vizsgáltuk, hogy az egyes hónapokban mely napszakok voltak a legfertőzöttebbek, világosan vagy sötétben követték el a bűncselekmények nagyobb hányadát.

A szélesebb körű ismeretek megszerzése érdekében szükségesnek tartottuk feltárni, milyen összefüggés található az elkövetés konkrét helye és az egyes napszakok között. Azt gondoltuk, hogy amint az egyes hónapok, a téli vagy nyári évszak különbözősége befolyásolta az elkövetés időpontját, vagyis a cselekményeket az esetek döntő többségében este és éjjel valósították meg, így nem változtatja meg a kapott értékeket az sem, ha az elkövetés konkrét helyszínét vetjük egybe az elkövetés konkrét idejével.

Zárt helyen, az elkövető vagy a sértett lakásán, valamint munkahelyeiken követték el a bűncselekmények alig több mint egynegyedét (27,0%). Ebből este és éjjel valósult meg a zárt helyen történt bűncselekmények csaknem háromnegyed része (70,3%), délután alig több mint egytizede (14,9%), azonos — 7,4—7,4% — arányban hajnalban és délelőtt.

Amennyiben a három legfertőzöttebb napszakot — délután, este és éjjel — itt is összevontan kezeljük, megállapíthatjuk, hogy az összehasonlításban a delet meghaladó napszakban történő elkövetés dominál, csaknem eléri az esetek kilenctized részét (85,10%).

Nyilvános helyen — utcán, téren, parkban, vasúti üzemterületen, erdőben, mezőn, járművön és egyéb helyen — követték el a bűncselekmények csaknem háromnegyed részét (73,0%). Ebből este és éjjel jött létre a rablás az esetek majdnem háromnegyed részében (73,9%), alig több mint egytized részben (10,9%) délután, és 9,5%-ban hajnalban. A fennmaradó részt reggel, délelőtt és délben valósították meg. A nyilvános helyen történt elkövetés esetében is összevontuk a délutáni, esti és éjjeli időszak alatt megvalósult cselekményeket. Ebben az esetben a fertőzöttség aránya még magasabb, 84,9%.

Az este és éjjel történt összes bűncselekmények csaknem háromnegyedét követték el nyilvános és több mint egynegyedét zárt helyen (73,5—26,5%). Amikor a delet meghaladó három napszakot együttvéve vizsgáljuk, az arány csaknem azonos 74,1%-ot nyilvános és 25,9%-ot zárt helyen valósították meg.⁹

A rablás elkövetése konkrét helyének és napszakok szerinti idejének egybevetése is megerősítette azt az előzőekben is felismert tény, hogy e bűncselekmények döntő többsége a nap második részében, délután, este és éjjel valósul meg.

Összefoglalva a rablás elkövetési helyével és idejével kapcsolatos vizsgálataink eredményét megállapíthatjuk:

— Az ingázó életforma kriminogén hatása e bűncselekményi kategóriában nem volt meghatározó.

— A fővárosban állandó lakóhellyel rendelkezők nagyobb részben vidéki városban, illetve községben valósították meg a bűncselekményt,

⁹ A Rendőrtiszti Főiskola által végzett felmérés alapján az elkövetés konkrét helyszíne szerinti megoszlás: zárt helyen 19,9%, közforgalmú jármű, illetve megállója 5,8%, közterület 66,9%, egyéb 7,4%.

— A vidéki városban és a községekben lakók döntően saját lakóhelyükön követték el a bűncselekményt,

— Mindhárom földrajzi egységben (Budapest, vidéki város, község) a nyilvános helyen történő elkövetés a domináló. E tény szükségszerűen következik a vizsgált bűncselekmény sajátos jellegéből.

— Az elkövetés földrajzi helye nem meghatározó az egyes hónapokban megvalósult cselekmények szempontjából. A rablások több mint a felét az év öt hónapjában követték el.

— A bűncselekményeket az elkövetés földrajzi helyétől függetlenül, többségükben este és éjjel követték el.

— Még nagyobb volt az elkövetés gyakorisága, amikor a delet meghaladó három napszakot együtt vizsgáltuk.

— A nyári, illetve a téli hónapok változásai sem befolyásolták az elkövetés napszakok szerinti gyakoriságát.

— Az elkövetés konkrét helyszínének a végrehajtás napszakok szerinti idejével való összevetés is kétséget kizáróan támasztja alá, hogy a rablás sokkal nagyobb arányban valósul meg a delet meghaladó napszakokban, mint a nap első felében.

III. A BŰNCSELEKMÉNY VÉGHEZVITELE

1. *A bűncselekmény végrehajtásában részt vevő személyek száma és az elkövetőkhöz való viszonyuk a büntett minősítése szerint*

A bűncselekmények több személy általi elkövetése jóval nagyobb társadalomra való veszélyességet jelent, mint az egyéni elkövetési forma. A társadalomra veszélyesség magasabb fokát értékeli a Büntető Törvénykönyv is, amikor kiemelten kezeli a társas elkövetési formák egyes alakzatait. Ide tartoznak a társtettség, a részesség, a bűnszövetség, valamint a két személynél több elkövetőt feltételező esetek, mint a csoport, illetve a csoportosulás tagjaként történő elkövetés.¹⁰

Kriminológiai szempontból nem csupán a törvény által értékelt „többes” elkövetési formák érdemelnek különleges figyelmet, hanem jelentősége van annak is, hogy az elkövetőket milyen viszony fűzi egymáshoz, valamint az is, hogy csupán alkalmi, eseti együttes elkövetés történt, vagy a csoport állandó jellegű szervezet és milyen célra alakult.¹¹

Kutatásainkban igen nagy figyelmet fordítottunk a végrehajtásban részt vevő személyek számának és az elkövetőhöz való viszonyuknak. Tettük ezt annál is inkább, mert a vizsgált bűncselekményi csoport egyik elkövetési formáját a törvény is — fokozott társadalomra való veszélyessége miatt — minősített esetként szabályozza, magasabb büntetési tétellel fenyegeti. Ez a minősített eset a rablás bűnszövetségben vagy csoportosan történő végrehajtása.¹²

Mintánkban az esetek alig több mint egytizedét (11,0%) követték el egyedüli vagy önálló tettesként. Ezen belül a rablás alapesetét 81,8%-ban, és azonos — 9,1—9,1%-ban — tettenérve, fegyveresen, illetve jelentős értékre fegyveresen valósította meg egyedül a bűncselekményt az elkövető.

Figyelemre méltó, hogy mintánkban az esetek csaknem kilenctized részét (89,0%)

¹⁰ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve. 19. §. 20. § (2). 21. §. (1)—(2)—(3). 137. §.

¹¹ Részletesen Vigh J.—Földvári J.: Kriminológiai alapismeretek. Bp. 1979. 171—175. p.; Légrády Györgyné—Molnár József: Antiszociális és bűnöző fiatalok csoportok. OKKRI Tanulmányok VII. k. Bp. 1969. 62—105. p.

¹² Btk. i. m.: 321. § (3) bek. c), illetve (4) bek. b).

többen követték el. Egy társsal 17,0%-ban, két társsal 44,0%-ban, három társsal 12,0%-ban, négy társsal 11,0%-ban és öt és több társsal 5,0%-ban követték el a bűncselekményt. A rablás alapesetét 11,2%, tetten érve 1,1%, jelentős értékre 2,2%, bűnszövetségben vagy csoportosan 82,2%, különösen nagy értékre, 2,2% és jelentős értékre fegyveresen vagy csoportosan 1,1% valósította meg az elkövető másod- vagy többedmagával az erőszakos támadást.

Az elkövetőhöz való viszony vizsgálatánál három csoportot hoztunk létre: a rokoni, a baráti és az ismerősi kapcsolatokat értékeltük. Nem tettünk különbséget a régebbi és alkalmi ismerősök között és a munkatársakat is az ismerősi kategóriába soroltuk.

Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy legnagyobb arányban a barátokkal együtt követték el a bűncselekményt, ezek részvétele meghaladja az esetek kétötöd részét (41,0%). A rokonnal való végrehajtás meghaladja az egyharmad arányt (34,0%), az ismerősökkel történő megvalósítás viszont csupán 14,0%.

Megállapíthatjuk, hogy az általunk vizsgált mintában az esetek döntő többségét másod- vagy többedmagával valósította meg az elkövető a bűncselekményt, amely az ilyen jellegű bűncselekmények társadalomra való veszélyességét külön is fokozza.

2. A bűncselekmény végrehajtásában részt vevő személyek száma és az elkövetőkhöz való viszonyuk az elkövetők életkora szerint

Az előzőekben — kutatásaink alapján — megállapítottuk, hogy döntően magas a csoportos elkövetések részvétele, és túlnyomórészt a baráti kapcsolatok a meghatározók a bűncselekmények végrehajtásánál.

Szükségesnek tartottuk feltárni azokat a belső összefüggéseket is, amelyek a többes, illetve csoportos végrehajtás és az elkövetők életkora között fennállt. Azt már tudtuk, hogy a fiatal felnőttek korcsoportjára inkább jellemző a többes, illetve a csoportos elkövetés, mint az idősebb korosztályokéra. A mélyebb összefüggések megismerése érdekében most azt is megvizsgáltuk, hogy a csoportban végrehajtott rablásokban részt vevő személyek milyen kapcsolatban állottak az elkövetővel, annak életkorára tekintettel.

Az előzőekben már meghatároztuk, hogy az esetek csaknem kilenctized részében (89,0%) követték el a cselekményt egy társsal, illetve csoportosan. Feltártuk a baráti kapcsolatok kriminogén hatását is. Az alábbiakban igyekszünk kimutatni az életkornak a társas, illetve csoportos elkövetésben meghatározó szerepét.

Egy társsal — másodmagával — követték el a bűncselekményt az esetek csaknem egyötöd részében (17,0%). A két társsal végrehajtott cselekmények aránya a legnagyobb, meghaladja az esetek kétötöd részét (44,0%). A három, illetve négy társsal megvalósított cselekmények között az eltérés mindössze 1,0%. (12,0—11,0%), legkisebb az öt társsal végrehajtott támadások részvétele (5,0%).

A csoportos elkövetés legmagasabb aránya a 24—26 évesek között található, az e korcsoportba tartozó esetek csaknem elérik a háromtized részt (28,0%). Ebben a korcsoportban is a barátok részvétele a domináns, csaknem fele arányban (48,0%) barátaikkal követték el a bűncselekményt. Amennyiben 18—30 év közötti korosztályt együttesen vizsgáljuk, a részvételi arány csaknem eléri az esetek háromnegyed részét (72,0%).¹³

Az elkövetők életkorának, a cselekményben részt vevő személyek számának és az elkövetőkhöz való viszonyuknak a vizsgálata, összehasonlítása is alátámasztotta a korábban felismert tényt, hogy a feltehetőleg fiatal korban kialakult baráti kapcsolatok nagymértékben befolyásolják az egyén életútját, a társadalmi elvárásokkal szembeni negatív magatartásforma kialakulását és rögződését.

¹³ Vö.: Vigh—Gönczöl—Kiss—Szabó: Szerk. Vigh József: i. m.: 111. p.

3. A kényszerítés módja és iránya

A kriminológia szempontjából igen lényeges az elkövetés módjának megismerése, vizsgálata. Amint egy korábbi tanulmányunkban már kifejtettük,¹⁴ a bűncselekmény elkövetési magatartásának az elvételt tekintjük, az elkövetése módja pedig — véleményünk szerint — az erőszak és a fenyegetés.

Az elkövetés módjának vizsgálata egyebek mellett azért is igen jelentős, mert elősegíti az elkövető személyiségének feltárását. következtetni lehet a bűnösség fokára, a célzott cselekmény eredményes végrehajtására irányuló törekvés intenzitására és más olyan lényeges körülményekre, amelyek a választott kutatási téma összefüggéseinek megismerése szempontjából elengedhetetlenek.

Az elérendő cél érdekében, az elkövetés módján belül vizsgáltuk az elkövetés eszközét, valamint fizikai erőszak esetében az erőszak megnyilvánulási formáit. A kényszerítés alkalmazott két fő esetén kívül vizsgáltuk azokat a cselekményeket is, amikor az elkövető a sértettet védekezésre képtelen állapotba helyezte a szándékolt cselekmény megvalósítása céljából.

Fizikai erőszakkal követték el az összesen megvalósult rablások több mint négyötöd részét (82,0%). *Fenyegetés* hatása alatt történt a dologelvétel az esetek csaknem egyötöd részében (18,0%). Öntudatlan vagy védekezésre képtelen állapotban való helyezéssel nem jött létre a bűncselekmény.

Az *erőszak* alkalmazásán belül több mint felénél (53,6%) ütlegetéssel kényszerítették a sértettet, leütéssel 28,0%-ban, lefogással 14,6%-ban, fojtogatással 2,6%-ban és lekötözéssel 1,2%-ban valósították meg a bűncselekményt.

Fenyegetés alkalmazása esetén csaknem háromnegyed részben (72,2%) késsel és 16,8%-ban lőfegyverrel kényszerítve követték el a rablást. A balta és a fenyegető szavak alkalmazásának hatása alatt történt dologelvétel aránya megegyezik, 5,5—5,5%.

Késsel, élet ellen irányult a fenyegetés az esetek több mint háromnegyed részében (76,9%), 29,1%-ban a sértett testi épségét fenyegette késsel az elkövető. Lőfegyver alkalmazásával valamennyi esetben a sértett élete ellen irányult a fenyegetés.¹⁵

Az erőszakkal történő kényszerítés alkalmazásával is került veszélybe a sértett élete, valamennyi esetben fojtogatás következtében.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a fizikai erőszakkal megvalósított bűncselekmények száma több mint négyszerese a fenyegetéssel végrehajtott cselekményeknek.

4. A kényszerítés módja és a bűncselekmény végrehajtásában részt vevő személyek száma

A jobb megismerés érdekében igen lényeges volt annak megállapítása, hogy a kényszerítés különböző módjait milyen arányban alkalmazták az elkövetők egyedül, illetve társakkal; ez utóbbi esetben vizsgáltuk az együttműködő társak létszámát is.

Ismerve az elkövetők korcsoportok szerinti megoszlását, valamint a cselekményekben részt vevő személyek számát és az elkövetőkhöz való viszonyukat, hipotézisünk az volt, hogy a többes, illetve csoportos elkövetés jóval nagyobb arányban található a fizikai erőszak alkalmazásánál, mint a fenyegetéssel történő végrehajtás esetén.

¹⁴ Merényi Kálmán: A rablás objektív tényállási elemeiről. Magyar Jog. 1989. 10. sz. 892—897. p.

¹⁵ A már idézett — a Rendőrtiszti Főiskola által végzett — felmérés adatai szerint a rablást 74,7%-ban erőszakkal és 17,4%-ban fenyegetéssel valósították meg. A fizikai erőszakot 86,2%-ban testi erő, 0,4%-ban vegyi anyag és 0,1%-ban állat felhasználásával fejtették ki. A fenyegetéssel történő kényszerítés során 8,9%-ban éles-hegyes szűrőeszközt és 0,2%-ban lőfegyvert használtak.

Az erőszak alkalmazásával megvalósított bűncselekmények csupán 7,3%-át követték el egyedül, 10,9%-át egy, több mint felét (51,2%) két, 14,6%-át három és 26,0%-át négy vagy több társsal.

A fenyegetéssel elkövetett bűncselekmények aránya a következő: 27,7%-ban egyedül, 44,4%-ban egy, 11,1%-ban két és 16,8%-ban négy vagy több társsal valósították meg a támadást.

Az erőszak alkalmazásával egyedül elkövetett bűncselekmények egyharmad részét valósították meg leütéssel, ütlegeléssel, illetve fojtogatással. A másodmagával elkövetett cselekmények megoszlási aránya: 44,4—44,4% leütés, illetve ütlegelés, 11,2% lefogás útján jött létre.

A csoportosan (2 vagy több társsal) erőszakkal végrehajtott bűncselekményeken belül több mint felét (56,7%) követték el ütlegeléssel, a leütéssel megvalósított cselekmények aránya eléri az egynegyed részt (25,3%), 16,4%-ban lefogással és 1,6%-ban lekötözéssel valósították meg a rablást.

A fenyegetéssel történő elkövetés során egyedül a cselekmények több mint háromnegyed részét (78,8%) késsel és 21,2%-át lőfegyverrel történő megfélemlítés útján valósították meg. Az egy társsal végrehajtott bűncselekmények megoszlási aránya: 50,0%-ban késsel, 25,0%-ban lőfegyverrel és 12,5—12,5%-ban baltával, illetve fenyegető szavakkal kényszerítették a sértettet.

A csoportosan — fenyegetéssel — megvalósított valamennyi bűncselekményt kés alkalmazásával hajtották végre.

Kutatásaink igazolták hipotézisünket, azt tapasztaltuk ugyanis, hogy több mint négyszer nagyobb arányban követték el csoportosan a bűncselekményt fizikai erőszak alkalmazásával, mint amikor fenyegetéssel valósították meg a rablást.

5. A kényszerítés módja és az okozott sérülés

Miután korábban megállapítottuk, hogy a cselekmények döntő többségét fizikai erőszakkal követték el, feltételeztük, hogy az esetek nagyobb részében testi sérülés is keletkezett.

Ezért kutatásunkban megvizsgáltuk, hogy a cselekmények milyen hányadában következett be külső sérülés, ezek milyen jellegűek voltak, valamint hogyan oszlanak meg a kényszerítés alkalmazásának különböző formái szerint.

Nem keletkezett sérülés az esetek több mint egyharmad részében (36,0%), fele-fele arányban (32,0—32,0%) keletkezett könnyű, illetve súlyos sérülés.

A kényszerítés egyes módjait tekintve az erőszakkal történő megvalósítás következtében jött létre a sérülés több mint négyötöd részben (82,0%), ezen belül is legnagyobb a részesedése az ütlegelés alkalmazásának, meghaladja az esetek felét (56,3%). Az ütlegelések eredményeként 47,0%-ban súlyos és 53,0%-ban könnyű testi sérülés jött létre. A leütés következtében 41,1%-ban súlyos és 58,9%-ban könnyű testi sérülés keletkezett.

A fenyegetés alkalmazásával megvalósított bűncselekmények közül pontosan egyharmad (33,3%) részben keletkezett sérülés, amelyből 80,0% volt súlyos és 20,0% könnyű. A fenyegetés alkalmazásával megvalósított bűncselekmények által okozott sérülések közül négyötöd rész (80,0%) kés, egyötöd arány (20,0%) balta használata által következett be.

Az előzőekben feltárt adatok csak a külső (fizikai) és az orvos által regisztrált sérüléseket foglalják magukban. Nem tudtuk és nem is lehet megállapítani még megközelítő pontossággal sem, hogy az elkövetők milyen maradandó pszichés — lelki sérüléseket okoztak a sértetteknek a személyüket ért brutális támadások által.

6. Az elvett dolgok, értékük szerint

Az elkövetők főbb személyiség jellemzőit megismerve feltételeztük, hogy a cselekményeket döntően a készpénz megszerzése motiválta. Egy korábbi tanulmányunkban már feltártuk a sértettek különböző lényegi körülményeit, köztük vagyoni viszonyaikat is.¹⁶ Ezekből arra következtettünk, hogy az elvett dolgok értéke viszonylag alacsony, döntően nem haladja meg a kettő-hármezer forintot.

Az elvett dolgok döntő többségét (78,0%) a készpénz teszi ki. Alig több mint egytized részben (12,0%) órát, 4,0%-ban gyűrűt és 6,0%-ban egyéb dolgot tulajdonítottak el az elkövetők.

Az elvett készpénz összegének megoszlása a következő: 3,0% száz forint alatt, 6,0% száz és kétszáz forint között, 15,0% kettő-ötszáz, 7,0% ötszáz-ezer, 18,0% ezer-kétezer, 12,0% kétezer-ötezer, 4,0% ötezer-tízezer, 8,0% tízezer-százezer, 3,0% kettőszázötven és ötszázezer forint között mozgott. Az egymillió forintos értéket 2,0% haladta meg. A kétezer forintot aluli értékre elkövetett rablások aránya csaknem eléri az összes készpénz-elvételek csaknem kétharmad részét (62,8%).

Az elvett órák érték szerinti megoszlása a következő: ezer forint alatt 50,0%, ezer-kétezer között 33,3%, kétezer és tízezer között 16,7%.

Valamennyi eltulajdonított gyűrű értéke kettő- és ötezer forint között volt.

Kutatásunk igazolta hipotézisünket, amint láttuk, az elvett dolgok értéke az esetek döntő többségében (80,0%) nem haladta meg az ötezer forintot.

7. Az elkövetőknél jelentkező érzelmi hatás a cselekmény elkövetésekor, az elkövetők életkora

Az elkövetőknek a cselekményben is megnyilvánuló személyiségük megismerését azzal is teljesebbé kívántuk tenni, hogy megvizsgáltuk, milyen érzelmi hatások jelentkeztek náluk a bűncselekmény végrehajtása alatt.

Feltételeztük, hogy a sértettek ridekítése, ellenállása, könyörgései valamilyen — a megszokottól eltérő — indulati, érzelmi reakciót váltanak ki az elkövetőkben. Előbbi esetben sajnálat, megrettenés, könyörület keletkezhet az elkövetőben, negatív reakció esetében viszont indulati töltésű emóciók kerülnek előtérbe.

Negatív eredménye kutatásunknak az, hogy csakis az utóbbiakra volt példa, azaz a végrehajtás alatt egyik elkövetőben sem keletkezett irtózat vagy megrettenés, tehát nem sajnálták meg a sértettet, nem szakították félbe, hagyták abba a támadást.

Fokozódó indulat keletkezett a cselekmény megvalósítása alatt az elkövetők csaknem egyharmad részében (32,0%), 9,0%-nak megnyugvást adott a végrehajtás, majdnem háromötöd részüknél (59,0%) a közömbösség érzete vált uralkodóvá.

Az indulatok fokozódása a korcsoportok szerint megközelítéskor viszonylag nagyobb szóródást mutat. A 18—26 évesek korosztályának részesedése meghaladja az esetek kétharmad részét (68,7%), a harminc éven aluliak korcsoportja pedig a négyötöd (84,3%) arányt. Figyelemre méltó, hogy negyven éven felüli elkövetőnél nem keletkezett indulat, közömbösség uralkodott el rajtuk.

Teljes a korcsoportok szerinti megoszlás azoknál, akik az erőszakos támadás alatt közömbösnek érezték magukat. Döntő többségben itt is a harmincévesek vesznek részt, csaknem eléri az esetek négyötöd részét (79,6%). Kiugró értékkel — 30,5%-kal a 24-24 évesek korcsoportja van jelen.

¹⁶ Merényi Kálmán: A rablás sértettjeinek főbb személyiség jellemzői. JATE Állam- és Jogtudományi Kar—Odesszai Mecsnyikov Egyetem közös kötete. Megjelenés alatt.

A bűncselekmény végrehajtása alatt megnyugvást érző elkövetők mindegyike szintén a harminc éven aluliak korosztályából került ki.

A cselekmény végrehajtása alatt keletkezett indulat egyenes következménye az elkövetők gátlástalan, agresszív hajlamainak. Saját elmondásuk szerint a megtámadott ellenállása, védekezése olyan erős indulatokat váltott ki bennük, hogy az ellenállás megtörésére, a dolog elvétele érdekében a legdurvább, legkegyetlenebb eszközöket és módokat alkalmazták. Mennél jobban védekezett a sértett, annál jobban kerültek felszínre a személyiségükben rejlő agresszív hajlamok, amelyek következtében nem törődve sem a következményekkel, sem a sértetteknek okozott esetleges testi és lelki sérülésekkel, gátlástalanul hajtották végre a támadást.

Még megdöbbenőbb azon elkövetők aránya, (59,0%), akiknél a végrehajtás alatt semmilyen — a megszokottól eltérő — érzelmi hatás nem jelentkezett. Ezek személyisége már annyira eltorzult, hogy számukra minden érték devalválódott, még egy — súlyos következményekkel járó — bűncselekmény elkövetése sem okozott náluk semmilyen emocionális feszültséget vagy más érzelmi hatást. Ezen elkövetők cinizmusa addig fajult — és ezt a speciális visszaesők magas aránya is alátámasztja —, hogy már nemcsak a közösség együttélési szabályait tagadják, veszik semmibe, hanem magukat kívülhelyezvén a társadalmon, egy „kriminális subkulturát” megalkotva, annak szellemében rendezték be életüket, nem törődve az egyén és a társadalom érdekeivel. A bűncselekmény véghezviteli körülményeit összefoglalva megállapíthatjuk:

— A bűncselekményt döntően többen, illetve csoportosan követték el.

— A többes elkövetésen belül a csoportos elkövetési forma részvételi aránya tovább emelkedett, csaknem elérte az esetek kilenczied részét.

— Igen nagy a barátok részvétele, élesen jelentkezik a társas baráti kapcsolatok kriminogén hatása.

— A barátokkal közösen végrehajtott többes, illetve csoportos elkövetési forma a harminc éven aluliak korosztályára jellemző.

— Az elkövetés módját tekintve túlnyomórészt fizikai erőszakot alkalmaztak.

— Többségében csoportosan valósították meg a fizikai erőszakot, leggyakrabban ütlegeléssel.

— A fenyegetés dominálóan élet, néhány esetben testi épség ellen irányult.

— Az esetek többségében sérülések is keletkeztek. A létrejött sérülések fele-fele arányban nyolc napon túl, illetve azon belül gyógyultak.

— Az elvett dolgok értéke döntően nem haladta meg az ún. szabálysértési határt.

— A cselekmények végrehajtása alatt az elkövetők több mint a felénél (59,0%) semmilyen — a megszokottól eltérő — emocionális hatás nem jelentkezett.

KÁLMÁN MERÉNYI

DIE UNSTANDE VON RAUBVERWIRKLICHUNG

(Zusammenfassung)

In den vergangenen Jahren wurden hinsichtlich der Kriminalität in Ungarn grundlegende Veränderungen sichtbar. So war nicht nur ein quantitativer Anstieg zu verzeichnen, sondern auch die Tendenz, dass bei der Gesamtzahl der Kriminalfälle, die Anzahl der Vermögensdelikte im Verhältnis zu anderen Straftaten stieg.

Der Verfasser stellte in der Strafvollzugsanstalt systematische Forschungen zur Kriminologie an, die der Aufdeckung der Gründe und der Zusammenhänge, die zur Verübung von Raubverbrechen bei Volljährigen geführt haben, dienen sollten.

Im Rahmen dieser wissenschaftlichen Studien wurden die Umstände von Raubverwirklichung untersucht, so Tatsache die Beeinflussen den Entschluss der Verübung, den Entschluss auslösende Grundmotiven und die eventuell zurückhaltende Motiven. Weiterhin beinhalten die Forschungen Aussagen über die folgenden Zusammenhänge: die ständige Wohnsitz von Raubverbrechern und die geographische Platz der Verübung, die geographische und konkret Platz der Verübung, die geographische Platz der Verübung und die monatliche Teilung, die geographische Platz der Verübung und die Tageszeit.

Kálmán Merényi demonstriert die Teilung von Verübungen in wöchentlicher und monatlicher Aufschlüsselung, der Tageszeit nach.

Der Verfasser verhandelt ausführlich die Durchführungsverlauf von Verbrechen, besonders die Zahl von Teilnehmern und seines Verhältnis zur Verbrecher. Hinzu kommen Untersuchungen über die Zwangmethoden und Zwangrichtungen sowie unter dem Vollzug bei den Verbrechern meldende empfindliche Wirkung.